

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખપત્ર

Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૬
Year : 6

● ૨૨ - જાન્યુઆરી - ૨૦૨૨ ●
● 22 - JANUARY - 2022 ●

અંક : ૯
Issue : 9

આજીવન લવાજમ		સત્સંગ પ્રદીપ		
દેશમાં	રૂા. ૨૫૦-૦૦	વર્ષ : ૬	અનુક્રમણિકા	અંક : ૯
છૂટક નકલ	રૂા. ૫-૦૦			
		ક્રમ	લેખ તથા લેખક	પૃષ્ઠ
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ” માં આજીવન લવાજમ, ભેટ, “શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળ” ના નામે ડ્રાફ્ટ/ચેક તથા સરનામાં ફેરફાર અંગે નીચેના સરનામે મોકલવા વિનંતી. પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ ૩૦૪, સીલ્વર સ્ક્વેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી, દિનેશમીલ રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૦. મો. : ૯૭૨૪૩૧૮૩૭૨</p>		૧. આજનો સુવિચાર		૩
		૨. સ્વરૂપાદ્વૈતવાદ - ઇશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા		૪
		૩. ન વેગેન સમાચરેત્ । - રમેશચંદ્ર લા. પંડ્યા		૧૪
		૪. સંત - અમૃત - ઉપદેશ		૧૮
<p>“સત્સંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ને કાર્યાલયના સરનામે મોકલવા વિનંતી.</p>				
<p>નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે ‘www.satsangsalila.com’ વેબસાઈટ ઉપર પણ ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર માસે પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.</p>				
<p>-: કાર્યાલયનું સરનામું :-</p> <p>‘ગુરૂકૃપા’, ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ -૩૮૭૦૦૧.</p>				
<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> વર્ષ : ૬ : અંક : ૯ ૨૨-૧-૨૦૨૨ ૨ જાન્યુઆરી-૨૦૨૨ સત્સંગ પ્રદીપ </div>				

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(ટ્રસ્ટ રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આદ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યા
માનદ્ તંત્રી : અશ્વિનભાઈ બાબુભાઈ શાહ

સં. ૨૦૭૮ પોષ ● કાર્યાલય : 'ગુરૂપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ ● જાન્યુઆરી - ૨૦૨૨ ● અંક : ૯

આજનો સુવિચાર

“.....સર્વ નિયંતા, સર્વ કર્તા, સર્વ મંગળકારી મહાપ્રભુ શ્રીહરિ શ્રીલક્ષ્મીનારાયણદેવનો અનન્ય આશ્રય સર્વે પ્રકારે મંગળ કરે છે, શાંતિ આપે છે ને કાળ-માયા-પ્રારબ્ધ કે કર્મથી આપણું રક્ષણ કરે છે. એ પરમાત્માના મંગળકારી રમરણ-આશ્રયમાં કાંઈ દેશકાળની અસરને લીધે શિથિલતા થાય તો પરમાત્મા એક પ્રકારનું ઇંજેક્શન આપી એ થતી કે થયેલી શિથિલતા દૂર કરે છે. આ પરમાત્માનું એક અપ્રતિમ વાત્સલ્ય છે.....”

સ્વરૂપાદ્વૈતવાદ

-ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર”માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનનું સાહિત્ય બે વિભાગમાં વિચારાય છે-આસ્તિક અને નાસ્તિક. નાસ્તિક વિભાગમાં, નીચે જણાવેલાં દર્શનો (શાસ્ત્રો) ગણાય છે - ચાર્વાક, જૈન અને હીનયાન, મહાયાન, સૌતાંત્રિક અને વૈભાષિક એ ચાર બૌદ્ધમત; આસ્તિક વિભાગમાં, કપિલમુનિકૃત સાંખ્યદર્શન, પતંજલિકૃત યોગદર્શન, ગૌતમકૃત ન્યાયદર્શન, કણાદકૃત વૈશેષિકદર્શન, જૈમિનિકૃત પૂર્વમીમાંસાદર્શન અને બાદરાયણકૃત ઉત્તરમીમાંસાદર્શન, ઉત્તરમીમાંસાને બ્રહ્મસૂત્ર, વ્યાસસૂત્ર, વેદાંતસૂત્ર યા શારીરકસૂત્ર નામે પણ ઓળખવામાં આવે છે. ઉત્તરમીમાંસા, ઉપનિષદો અને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, જે ત્રણ દર્શનસમૂહને પ્રસ્થાનત્રયી કહેવામાં આવે છે; તે ઉપર આધારીત જ્ઞાનમતોમાં છ જ્ઞાનમતો મુખ્ય ગણાય છે. એ બધાએ, પોતાના જ્ઞાનમતને અદ્વૈત નામ આપેલું છે; પણ પોતાના જ્ઞાનમતને બીજા જ્ઞાનમતથી જુદો અને સ્વતંત્ર દાખવવા માટે, એ શબ્દ આગળ જુદાં જુદાં વિશેષણો વાપરેલાં છે: શંકરાચાર્યે કેવળ વિશેષણ વાપરીને, પોતાના જ્ઞાનમતનું નામ કેવળાદ્વૈત આપેલું છે; ભાસ્કરાચાર્યે ભેદ વિશેષણ વાપરીને, ભેદાભેદ યા ભેદાદ્વૈત; રામાનુજાચાર્યે વિશિષ્ટ વિશેષણ વાપરીને, વિશિષ્ટાદ્વૈત; નિંબાર્કાચાર્યે દ્વૈત વિશેષણ વાપરીને, દ્વૈતાદ્વૈત, વલ્લભાચાર્યે શુદ્ધ વિશેષણ વાપરીને, શુદ્ધાદ્વૈત; અને વિજ્ઞાનભિક્ષુએ, અવિભાગ વિશેષણ વાપરીને, અવિભાગાદ્વૈત નામ આપેલું છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, પણ પોતાના જ્ઞાનમતને અદ્વૈત જ્ઞાનમત તરીકે ઓળખાવેલો છે; અને અન્ય જ્ઞાનમતોથી એ સ્વતંત્ર છે એ દાખવવા માટે, એ

શબ્દ આગળ સ્વરૂપ વિશેષણ વાપરેલું છે. પણ, ઉપર જણાવેલા છ જ્ઞાનમતોમાં જે અર્થમાં અદ્વૈત શબ્દ વાપરેલો છે તેથી જુદા અને વિશિષ્ટ અર્થમાં ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે એ શબ્દ વાપરેલો છે.

દ્વૈત એટલે બે પાણું, અને અદ્વૈત એટલે બે પણાનો અભાવ. જીવ અને જગદીશ્વર, તથા જગત અને જગદીશ્વર બે જુદાં દેખાય છે, પણ ખરેખર એક અને અભિન્ન છે, એવું પ્રતિપાદન કરવાના હેતુથી, પહેલા છ જ્ઞાનમતોમાં અદ્વૈત શબ્દ વાપરેલો છે; અને જુદાં વર્તાતાં એ તત્ત્વો કેવી રીતે એક અને અભિન્ન છે તે સમજાવવા માટે, દરેકે પોતાનું આગવું વિશેષણ-કેવળ, વિશિષ્ટ, શુદ્ધ વગેરે વાપરેલું છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, અદ્વૈત શબ્દ એકમાત્ર પરબ્રહ્મ પરમાત્મા માટેજ વાપરેલો છે. એટલેકે, સ્વરૂપ, સ્વભાવ, ગુણ, ઐશ્વર્ય અને શક્તિની દૃષ્ટિએ, એમના જેવું અક્ષરબ્રહ્મપર્યંત બીજું કોઈજ નથી, એવું દાખવવા માટે અદ્વૈત શબ્દ વાપરેલો છે. એ એકમેવાદ્વિતીય પરમાત્માનાં અનેક સ્વરૂપો અને નામો, શાસ્ત્રકારો અને સત્પુરુષો વર્ણવે છે અને ગાય છે; પણ, એ બધાં સ્વરૂપો એક અને અભિન્ન છે એવું સમજાવવા વાપરીને, એને સ્વરૂપાદ્વૈત નામ આપેલું છે. અદ્વૈત શબ્દ, કેવળ પરમાત્મા માટેજ વપરાયો હોય એવો જ્ઞાનમત, ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનના સાહિત્યમાં એકમાત્ર સહજાનંદીય સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતમાં, આમ મૂળભૂત તફાવત રહેલો હોવાથી, જીજ્ઞાસુ મુમુક્ષુમાત્રે-સંપ્રદાયના આશ્રિતોએ તો સવિશેષ, સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતની વિગતોનું અધ્યયન અને મનન અવશ્ય કરવું ઘટે છે.

સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતની વિગતો, ભગવાન

શ્રીસ્વામિનારાયણે સ્વમુખે સમજાવેલી છે. મુમુક્ષુજનોના હિતાર્થે, એ વિગતો શતાનંદમુનિએ સત્સંગિજીવનના ત્રીજા પ્રકરણના ઓગણત્રીસમા અધ્યાયમાં સરળ ભાષામાં ગૂંથેલી છે. સત્શાસ્ત્રોમાં ફળશ્રુતિ એટલે શાસ્ત્રના શ્રવણ અધ્યયનથી શું લાભ મળે છે એ હકીકત હંમેશાં ગ્રંથના અંત ભાગે લખવામાં આવે છે; પણ, જ્યારે કોઈ લીલાચરિત્ર યા જ્ઞાનોપદેશના પ્રસંગ તરફ વકતા અને શ્રોતા સૌ કોઈનું ધ્યાન ખાસ ખેંચવાની જરૂર હોય છે ત્યારે, લેખક ગ્રંથમાં વચ્ચે પણ ફળશ્રુતિ કહે છે. ભક્તચિંતામણિ ગ્રંથમાં તેત્રીસમા પ્રકરણમાં, એવા એક અદ્ભુત લીલાપ્રસંગનું નિરૂપણ કરતી વખતે ગ્રંથલેખક નિષ્કુળાનંદસ્વામીએ એ પ્રકરણના અંત ભાગે જ ખાસ ફળશ્રુતિ કહેલી છે. સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતનું નિરૂપણ એવો અદ્ભુત પ્રસંગ હોવાથી, શતાનંદમુનિએ ત્રીજા પ્રકરણના આ અધ્યાયના અંતમાં ખાસ ફળશ્રુતિ કહેલી છે. એમણે લખ્યું છે,

સ્વરૂપાદ્વૈતં યઃ પઠતિ ચ શ્રુણોતીહ વિમલં ।
પરં જ્ઞાનં નારાયણમુનિમુખાન્નિઃસૃતમિદમ્ ।
પ્રભૌ તસ્મિન્ ભક્તિં પરમસુખરૂપે સ પરમાં ।
-સમ્પૂર્ણ મુક્તિં ચેષ્ણિતમખિલસૌખ્યં ચ લભતે ॥

-ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સ્વમુખે સમજાવેલા સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતનું જે કોઈ, પ્રેમ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક શ્રવણ અને અધ્યયન કરશે અને તેને જીવનમાં ઉતારીને આચરશે, તે આ જન્મમાં અને આ દેહ છતાં જ, ભુક્તિ અને મુક્તિ બન્ને પામશે” (સ. જી. ૩, ૨૯, ૧૪૬). શતાનંદમુનિ જેવા સમર્થ સંતવર્યે જે જ્ઞાનમતનો આવો મહિમા ગાયેલો છે, તે જ્ઞાનમતની વિગતો સર્વ આશ્રિતોએ અવશ્ય જાણવી સમજવી અને તેનો સાક્ષાત્કાર કરવો ઘટે છે.

એક વખત (સં. ૧૮૬૫ પછી) કાર્તિક સુદ ૮ના રોજ સંધ્યા આરતી બાદ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ ગઢડામાં ખાયરદાદા એભલના દરબારમાં સભા ભરીને બેઠા હતા ત્યારે, સત્સંગ સમસ્તની માનું બિરદ પામેલા મુક્તાનંદસ્વામીએ

સર્વજનોના હિતાર્થે નીચે જણાવેલા ચાર પ્રશ્નો શ્રીજીમહારાજને પૂછ્યા. આ પ્રશ્નોના જવાબમાં, સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતની વિગતો કહેવામાં આવેલી છે. પ્રશ્નો આ રહ્યા :-

(૧) ભગવાન સગુણ છે ? નિર્ગુણ કે સગુણ અને નિર્ગુણ બન્ને છે ?

(૨) ભગવાન સાકાર છે ? નિરાકાર છે ? કે સાકાર અને નિરાકાર બન્ને છે ?

(૩) ભગવાન કર્તા છે ? અકર્તા છે ? કે કર્તા અને અકર્તા બન્ને છે ?

(૪) ભગવાન સ્વભક્તોના લાલનપાલન અને ભાગવદ્ધર્મના સંસ્થાપન માટે જ્યારે અવતાર ધારણ કરે છે ત્યારે, એમનું પરાત્પર અક્ષરધામસ્થ સ્વરૂપ અને અવતારરૂપે ધારણ કરેલું સ્વરૂપ એક છે ? બિન્ન છે ? કે એક અને બિન્ન છે ?

ઉપર્યુક્ત પ્રશ્નો નવા નથી, પણ આદિકાળથી પૂછાતા આવેલા સનાતન છે. દરેક સત્શાસ્ત્રમાં એના જવાબો સમજાવવામાં આવેલા છે; પણ, એ જવાબોમાં વિવિધતા છે, એટલું જ નહિ પણ વિચિત્ર વિષમતા પણ છે. એ શાસ્ત્રોમાં એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે, ભગવાન સગુણ છે, તો બીજી ઠેકાણે લખ્યું છે કે, ભગવાન નિર્ગુણ છે; એ શાસ્ત્રોમાં એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે, ભગવાન સાકાર છે, તો બીજી ઠેકાણે લખ્યું છે કે, ભગવાન નિરાકાર છે; એ શાસ્ત્રોમાં એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે, ભગવાન કર્તા છે, તો બીજી ઠેકાણે લખ્યું છે કે, ભગવાન અકર્તા છે; એ શાસ્ત્રોમાં એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે, ભગવાન અવતાર ધારણ કરે છે, તો બીજી ઠેકાણે લખ્યું છે કે, ભગવાન અવતાર ધારણ કરતાજ નથી. એકમેકથી વિરોધી લાગતાં આ વિધાનો, ઘણી વખત એકજ શાસ્ત્રના એકજ પ્રકરણમાં અને એકજ અધ્યાયમાં, કેટલીક વખત તો એકજ શ્લોકમાં કરેલાં હોય છે. વાત એટલેથી જ અટકતી નથી, એ શાસ્ત્રો ઉપર રચાયેલી અનેક ટીકાઓ અને ભાષ્યોમાં, દરેક ટીકાકારે દરેક સૂત્રનો જુદોજુદો, ઘણી વખત

એકમેકથી વિરોધી અર્થ કરેલો હોય છે. એટલે, એ શાસ્ત્ર વચનોનો ખરો અર્થ શું છે તે નક્કી કરવામાં વાંચનાર, સાંભળનાર અને ભણનાર ભારે મુશ્કેલીઓ અને મૂંઝવણો અનુભવે છે. આ મુશ્કેલીઓ અને મૂંઝવણો દૂર કરવા માટે સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતની વિગતો જાણવી સમજવી ઘટે છે.

સત્સંગિજીવનના ઉપર્યુક્ત અધ્યાયમાં સમજાવેલા સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતની વિગતોની વિચારણા કરીએ તે પહેલાં, એક પ્રાથમિક પ્રશ્નનો વિચાર કરવો યોગ્ય જણાય છે. શિક્ષાપત્રીના ૧૨૧મા શ્લોકમાં, “મતં વિશિષ્ટાદ્વૈત મે ।-મારો મત વિશિષ્ટાદ્વૈત છે,” એવું ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે સ્વમુખે કહેલું છે; સત્સંગિજીવનના આ અધ્યાયમાં, મારો જ્ઞાનમત સ્વરૂપાદ્વૈત છે, એવું પણ એમણે સ્વમુખે કહેલું છે. તેથી, પ્રશ્ન એ થાય છે કે, શિક્ષાપત્રીના ઉપર્યુક્ત શ્લોકમાં કહેલો વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમત એક છે ? ભિન્ન છે ? કે એક અને ભિન્ન બન્ને છે ? ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાનમાં આજે જેને વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમત કહેવામાં આવે છે તે જ્ઞાનમત, રામાનુજાચાર્યે પ્રવર્તવેલો છે, એવી સામાન્ય માન્યતા પ્રવર્તે છે; પણ, એ માન્યતા સંપૂર્ણ સાચી નથી. જો એ માન્યતાને સંપૂર્ણ સાચી માનવામાં આવે તો, વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમતનો જન્મ અગિયારમી સદી, કે જે સદીમાં રામાનુજાચાર્યનો જન્મ થયો હતો, તે પહેલાં થયો ન હતો, એવો સ્વીકાર કરવો પડે; પણ રામાનુજાચાર્યે પોતે અને બીજા આચાર્યોએ પણ વિશિષ્ટાદ્વૈત મતના પૂર્વાચાર્યો, જેવા કે બોધાયન, આસ્યરમ્ય વગેરેનો પોતાના ભાષ્યોમાં સાબાર ઉલ્લેખ કરેલો છે. ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ આ હકીકતનો અર્થ એ થાય છે કે, પ્રાચીનકાળમાં જે વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમત ભારતમાં પ્રચલિત હતો, તેમાં કાળની રજ યઢી ગઈ હતી; એ રજ અગિયારમી અને બારમી સદીમાં થયેલા બે સમર્થ આચાર્યોએ દૂર કરીને, એ જ્ઞાનમતના પ્રકાશને પુનઃ ઉજ્જવળ બનાવ્યો હતો. એ બન્ને આચાર્યોનાં નામ છે- રામાનુજાચાર્ય અને શ્રીકંઠાચાર્ય. રામાનુજાચાર્યે પુનઃ

પ્રકાશિત કરેલો વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમતને વૈષ્ણવ વિશિષ્ટાદ્વૈતમત કહેવાય છે; જ્યારે, શ્રીકંઠાચાર્ય પુનઃપ્રકાશિત કરેલો વિશિષ્ટાદ્વૈતમત શક્તિ યા શૈવ વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમત કહેવાય છે. શિક્ષાપત્રીના ૧૨૧મા શ્લોકમાં જે જ્ઞાનમતનો ઉલ્લેખ કરેલો છે, તે રામાનુજાચાર્યના વૈષ્ણવ વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમત માટે કરેલો છે.

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, શિક્ષાપત્રીના ઉપર્યુક્ત શ્લોકદ્વારા પોતાના ઇષ્ટ એટલે પ્રિય જ્ઞાનમત તરીકે રામાનુજીય વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમતનો આમ સ્વીકાર કરેલો છે; પણ એ સ્વીકાર સહજાનંદીય જ્ઞાનમતને રામાનુજીય જ્ઞાનમતની ગુજરાતી શાખા ગણી શકાય, એવી રીતે શબ્દશઃ યા સંપૂર્ણ સ્વીકાર કરેલો નથી. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, એ સ્વીકાર પોતાની શરતે, પોતાની રીતે અને પોતે જે સુધારાઓ કરેલા છે તે સુધારાયુક્ત કરેલો છે. આ હકીકત જીજ્ઞાસુજનોએ, સંપ્રદાયના આશ્રિતોએ તો સવિશેષે જાણવી સમજવી ઘટે છે. વિશિષ્ટાદ્વૈતમતનું પ્રધાન લક્ષણ શરીર-શરીરીભાવ છે. આ સિદ્ધાંત વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમતનું પ્રધાનતત્ત્વ છે; આ સિદ્ધાંત સમજવા માટે “શરીર એટલે શું ? અને શરીરી એટલે શું ?” એ પ્રશ્નોની વિગતો સૌ કોઈએ જાણવી સમજવી જોઈએ. શરીર શબ્દના અર્થ અને વ્યાખ્યાનો પ્રથમ ટૂંકમાં વિચાર કરીએ: પૃથ્વી જળાદિ પંચભૂતનો બનેલો દેહ, શરીર કહેવાય છે; એમાં જ્ઞાતા, વ્યાપક, કર્તા અને ભોક્તા તરીકે અલગ અને સ્વતંત્ર રહેલો જીવ, શરીરી કહેવાય છે. સ્વરૂપ, સ્વભાવ લક્ષણે, પંચભૂતનું બનેલું શરીર ક્ષણભંગુર, વિકારી, દુઃખરૂપ, જડ અને વિનાશી છે; જ્યારે શરીરી જીવ, સ્વરૂપ, સ્વભાવ લક્ષણે, અવિકારી, નિત્ય, ચેતન, સુખરૂપ અને અવિનાશી છે. દેહરૂપી શરીર અને શરીરીરૂપી જીવ વચ્ચે આ રીતે ભારે વિલક્ષણતા પ્રવર્તે છે; એવી વિલક્ષણતા અક્ષર અને આત્મારૂપી શરીર અને પરમાત્મા શરીરી વચ્ચે પણ પ્રવર્તે છે અને પ્રવર્તતી હોવી જોઈએ. એ વિલક્ષણતાનું સ્વરૂપ કેવું છે ? આ મુદ્દાની વાત સૌ કોઈએ જાણવી

સમજવી જોઈએ: જીવ, આત્મા, અક્ષર અને પરમાત્મા, એ તત્ત્વો સ્વરૂપ સ્વભાવ લક્ષણો તો, નિત્ય, ચેતન, અવિકારી, સુખરૂપ અને અવિનાશી ગણાય છે; એટલે, એ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, એમના સ્વરૂપ સ્વભાવમાં કોઈ તફાવત પ્રતિપાદિત થતો નથી- થઈ શકે તેમ નથી; એટલે, અક્ષર અને આત્મારૂપી શરીર અને શરીરી પરમાત્મા વચ્ચે જે વિલક્ષણતા પ્રવર્તે છે તે સામાન્યતઃ માનવા સમજવામાં આવે છે તે કરતાં જુદા પ્રકારની વિલક્ષણતા હોવી જોઈએ, એવો સ્વીકાર કરવોજ રહ્યો.

આ વિલક્ષણતા સમજાવવા માટે, રામાનુજાચાર્યે શરીરની વ્યાખ્યા સમજાવેલી છે; બ્રહ્મસૂત્રના બીજા પાદના પહેલા અધ્યાયના નવમા સૂત્ર “ન તુ દૃષ્ટાંતામાવાત્ 1”-એ સૂત્રના ભાષ્યમાં રામાનુજાચાર્યે શરીર શબ્દની વ્યાખ્યા સવિસ્તર સમજાવેલી છે. એમણે કહ્યું છે કે, જે ચેતનતત્ત્વ બીજા પદાર્થને પોતાના કોઈ હેતુની સિદ્ધિ માટે ધારણ કરે છે, કાબૂમાં રાખે છે અને સ્વાધીન વર્તવે છે તે પદાર્થ, એ ચેતનતત્ત્વનું શરીર કહેવાય. પરમાત્મા, ક્ષર અને આત્મા અને ચિદ્વિદ્ પદાર્થ માત્રને, પોતાના કોઈ હેતુની સિદ્ધિ માટે, ધારણ કરે છે, કાબૂમાં રાખે છે અને સ્વાધીન વર્તવે છે; માટે એ બધા એમનું શરીર છે અને એ પોતે શરીરી છે. શરીરની આ રામાનુજીય વ્યાખ્યા બીજી રીતે સારી છે; પણ એમાં થોડો પણ મહત્ત્વનો દોષ રહેલો છે. શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને તેમાં અગત્યનો સુધારો કર્યો છે: (૧) પરમાત્મા, અક્ષર અને આત્મા તથા ચિદ્વિદ્ સર્વ પદાર્થને ધારણ કરે છે, કાબૂમાં રાખે છે અને સ્વાધીન વર્તવે છે, તેમાં એમનો કોઈ સ્વાર્થ રહેલો નથી; એ દ્વારા, એમણે પોતાનો કોઈ હેતુ સાધવાનો હોતો નથી. પરમાત્માના આ સર્વજીવહિતાવહ કાર્યમાં હેતુનું આરોપણ કરવાથી સ્વાર્થભાવનારૂપી દોષાપત્તિ આવે છે. પરમાત્મા, અક્ષર અને આત્મા તથા ચિદ્વિદ્ પદાર્થ માત્રને ધારણ કરે છે, કાબૂમાં રાખે છે, અને સ્વાધીન વર્તવે છે, તે પોતાનો કોઈ હેતુ સિદ્ધ કરવા

માટે નહિ, પણ અનેક જીવોનું કલ્યાણ કરવા માટે જ કરે છે; ભગવાન સૃષ્ટિનું સર્જન કરે છે, તે જીવોના કલ્યાણ માટે કરે છે; તેનું સંરક્ષણ, સંપોષણ અને સંહાર કરે છે, તે પણ જીવોના કલ્યાણ માટેજ કરે છે. એટલે, શરીરની ઉપર્યુક્ત વ્યાખ્યામાં “પોતાના હેતુની સિદ્ધિ” એવું જે જણાવવામાં આવ્યું છે તે દોષ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પોતે કહેલી શરીરની વ્યાખ્યામાંથી કાઢી નાંખેલો છે. સ્વ. રાષ્ટ્રપતિ ડો. રાધાકૃષ્ણ (જુઓ *Indian Pilosophy, Vol. II (1948, 716-717)*) જેવા તટસ્થ વિદ્વાન વિચારકોએ પણ રામાનુજીય વ્યાખ્યામાં રહેલા આ દોષની ટીકા કરેલી છે. પ્રા. દાસગુપ્તાએ પણ આવીજ ટીકા કરેલી છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે શરીર શબ્દની જે વ્યાખ્યા વચનામૃત ગઢડા પ્ર. પ્ર. ૬૪માં સમજાવેલી છે, તેમાં આવી કોઈ ટીકા માટે અવકાશ જ રહેતો નથી. એમણે કહ્યું છે, “અક્ષર અને આત્મા વ્યાપ્ત છે, જ્યારે પરમાત્મા એ સર્વમાં વ્યાપક છે; અક્ષર અને આત્મા પરમાત્મા આગળ અસમર્થ છે, જ્યારે પરમાત્મા સર્વ સમર્થ છે; અક્ષર અને આત્મા પરતંત્ર છે, પરમાત્માને આધીન છે, જ્યારે પરમાત્મા સર્વ સ્વતંત્ર છે. અર્થાત્, વ્યાપ્તપણું, સમર્થપણું અને પરતંત્રપણું, એ કારણે, અક્ષર અને આત્મા પરમાત્માનાં શરીર છે; જ્યારે સર્વ વ્યાપકપણું, સર્વસમર્થપણું અને સર્વસ્વતંત્રપણું એ કારણે પરમાત્મા, અક્ષર અને આત્માના શરીરી છે. દેહરૂપી શરીર અને જીવાત્મારૂપી શરીરી વચ્ચે જેમ વિલક્ષણતા છે તેમ, ઉપર્યુક્ત કારણોએ, અક્ષર અને આત્મા, તથા ચિદ્વિદ્ પદાર્થોરૂપી શરીર અને પરમાત્મા શરીરી વચ્ચે વિલક્ષણતા રહેલી છે.”

ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, રામાનુજીય વિશિષ્ટતાદ્વૈત જ્ઞાનમતનો સ્વીકાર કરતા પહેલાં, એમાં બીજા પણ કેટલાક સુધારા કરેલા છે: (૨) રામાનુજાચાર્ય કહે છે કે, જગદીશ્વરજ જગતરૂપે પરિણમે છે. આ માન્યતાના કારણે, રામાનુજાચાર્યના મતને પરિણામવાદ તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. ભગવાન

શ્રીસ્વામિનારાયણ કહે છે કે, જગદીશ્વર જગતરૂપે પરિણમતા નથી. (૩) રામાનુજાચાર્ય કહે છે કે, જગત એ જગદીશ્વરની લીલા છે; ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ કહે છે કે, જગત એ જગદીશ્વરની લીલા નથી. સૃષ્ટિનું સર્જન, ભગવાને લીલા કરવા માટે કે આનંદ મેળવવા માટે કરેલું નથી યા કરતા નથી; પણ જીવપ્રાણીમાત્ર પોતાના કર્મનુસાર ફળ ભોગવે, તદનુસાર પંચ વિષયોનો ઉપભોગ કરવારૂપી કર્મ કરે, પણ સવિશેષ તો પોતાનું આત્મિક કલ્યાણ સાધી શકે, એ માટે ભગવાને સૃષ્ટિનું સર્જન કરેલું છે. શ્રીમદ્ભાગવતના,

“બુદ્ધીન્દ્રિયમનઃપ્રાણાન્ જનાનામસૃજત્પ્રભુઃ ।

માત્રાર્થ ચ ભવાર્થ ચ હ્યાત્મનેઽકલ્પનાય ચ ॥

૧૦-૮૭-૨

એ શ્લોકમાં એટલે જ કહ્યું છે કે, ભગવાન જીવોને બુદ્ધિ, મન, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ વગેરે યુક્ત દેહ આપે છે તે, જીવોના પોતાના કલ્યાણ અર્થેજ આપે છે. એમાં પોતાનો કોઈ હેતુ કે સ્વાર્થ હોતો નથી” (વચનામૃત કા. પ્ર. ૧). (૪) રામાનુજાચાર્ય કહે છે કે, ચિદ્વિદ્ પદાર્થમાત્ર વિશેષ્ય એવા પરમાત્માનાં વિશેષણો છે. આ કારણે, રામાનુજીય વિશિષ્ટાદ્વૈતમતને “વિશેષણ વિશેષ્યવાદ” નામે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. આ વિશેષણોથી વિશેષ્ય પરમાત્મા, નિત્યવિશિષ્ટ અને અપૃથક છે; એ વિશેષણો અને વિશેષ્યનો એકમેકથી પૃથક વિચાર થઈ શકે તેમ નથી. રામાનુજીય તત્ત્વજ્ઞાનની પરિભાષામાં આ સ્થિતિને અપૃથક્સિદ્ધિને અવકાશજ નથી. એમણે કહ્યું છે કે, અક્ષર અને આત્મા તથા ચિદ્વિદ્ પદાર્થમાત્રથી પરમાત્મા વિશિષ્ટ છે એ ખરું, પણ તેમ છતાં, એ વિશિષ્ટતા અનિવાર્ય નથી. પરમાત્મા તો સર્વથી સમર્થ અને સર્વથી સ્વતંત્ર છે; અક્ષર અને આત્મા તથા ચિદ્વિદ્ પદાર્થમાત્રને પોતાનામાં સમાવીને એકલા સ્વરાટ્ વિચરવા માટે પરમાત્મા હંમેશાં સમર્થ અને સ્વતંત્ર છે. સૃષ્ટિસર્જનની પ્રવૃત્તિ માટે એમણે અક્ષરબ્રહ્મ અને માયાથી માંડીને પ્રજાપતિ સુધી સર્વમાં પોતાની શક્તિ પ્રેરેલી છે અને એ તત્ત્વોદ્ધારા સૃષ્ટિસર્જનની પ્રવૃત્તિ આદરેલી છે-ચલાવે છે; પણ

એ બધાને પોતામાં સમાવીને અને એ માધ્યમો વિના પણ પરમાત્મા સૃષ્ટિસર્જનની પ્રવૃત્તિ કરવા સમર્થ છે અને સ્વતંત્ર છે. (૫) રામાનુજાચાર્ય કહે છે કે, જીવ, માયા અને ઇશ્વર (એટલે પરમેશ્વર) આ ત્રણ તત્ત્વભેદ અનાદિ છે; પણ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ કહે છે કે, ત્રણજ તત્ત્વભેદ અનાદિ માનવાથી જીવકોટિમાં બ્રહ્માંડાધિપતિ ઇશ્વરોનો અને ઇશ્વરકોટિ એટલે પરમેશ્વરમાં અક્ષરબ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ બન્નેનો સમાવેશ કરવો પડે છે, જે કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. જીવાત્માઓ અલ્પજ્ઞ છે, બ્રહ્માંડાધિપતિ ઇશ્વરો સમર્થ છે; જીવાત્માઓ અસમર્થ છે, જ્યારે બ્રહ્માંડાધિપતિ ઇશ્વરો સમર્થ છે. અર્થાત્, આ તત્ત્વોમાં સમાનતા નથી; પણ, ત્રણ તત્ત્વભેદ અનાદિ માનવાના કારણે સમાનતા સ્વીકારવી પડે તેમ છે. વળી, પરબ્રહ્મ જેવું બીજું કોઈજ નથી; છતાં, ઉપરની માન્યતાના કારણે બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મને એક તરીકે સ્વીકારવા પડે તેમ છે. એટલે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પાંચ તત્ત્વભેદ અનાદિ માનેલા છે-જીવ, ઇશ્વર (એટલે બ્રહ્માંડાધિપતિ ઇશ્વરો), બ્રહ્મ (અક્ષરબ્રહ્મ) અને પરબ્રહ્મ. આ સિવાય, રામાનુજીય વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમતમાં બીજા પણ કેટલાક મહત્ત્વના સુધારા એમણે કરેલા છે; પણ આ લઘુલેખની મર્યાદાના કારણે, તે અંગે અત્રે વિશેષ વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી. એટલે જ્યારે શિક્ષાપત્રીના ૧૨૧મા શ્લોકમાં “મારો મત વિશિષ્ટાદ્વૈત છે,” એ વિધાન વાંચવા સાંભળવામાં આવે ત્યારે, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે જેજે બાબતોમાં એમાં સુધારો કરેલો છે તે સુધારણાયુક્ત “વિશિષ્ટાદ્વૈત મારો મત છે,” એવો અર્થ ગ્રહણ કરવો, એજ સંપ્રદાયનાં શાસ્ત્રો અને ઇતિહાસ સાથે સુસંગત કહેવાય. આ હકીકત ઉપરથી નિષ્પન્ન થાય છે કે, વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમતનો જે લોકવ્યવહારમાં સર્વસામાન્ય અર્થ સમજવામાં આવે છે તે વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમત અને સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતમાં સૈદ્ધાંતિક તફાવત રહેલો છે, પણ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે કરેલા સુધારાયુક્ત વિશિષ્ટાદ્વૈત જ્ઞાનમત અને સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતમાં નામભેદ સિવાય બીજો કોઈ મતભેદ નથી.

મુક્તાનંદસ્વામીના પ્રશ્નોનો જવાબ આપતાં, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે કહ્યું છે કે, સગુણ અને સાકાર તથા નિર્ગુણ અને નિરાકાર એ શબ્દજૂથનો સીધો અર્થતો, ગુણ અને આકાર યુક્ત તથા ગુણ અને આકાર રહિત એટલો જ થાય છે; પણ, જ્યારે એ શબ્દજૂથ પરમાત્માને લગાડવામાં આવે છે ત્યારે એનો વિચિત્ર અર્થ કરવામાં આવે છે: એવું કહેવામાં આવે છે કે, જગતમાં ગુણ અને આકારમાત્ર માયાજન્ય છે; જે માયામાંથી ઉત્પન્ન થયેલું હોય તે ક્ષણભંગુર, વિકારી, દુઃખરૂપ અને નાશવંત હોય છે. ભગવાન તો માયાથી પર માયાતીત છે, ગુણ રહિત છે, તેથી ભગવાન નિર્ગુણ છે અને આકાર રહિત એટલે નિરાકાર છે. અધૂરું જ્ઞાન હંમેશાં હાનિકારક નીવડે છે; ઉપર જણાવેલી દલીલદ્વારા વ્યક્ત થતું જ્ઞાન અને માન્યતા, અધૂરા જ્ઞાનનું પરિણામ છે, એટલે તે હાનિકારક નીવડે તેમ છે. જગતમાં જે ગુણ અને આકાર માયામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા હોય તે માયિક કહેવાય અને તે ક્ષણભંગુર, દુઃખરૂપ અને નાશવંત ગણાય, એ સમજણ બરાબર છે. પણ, જગતમાં એકલી માયા અને માયાનું જ સર્જન એટલું જ હોતું નથી; જગતમાં જીવાત્માઓ પણ હોય છે, જગદીશ્વરો પણ હોય છે. એ બન્ને, માયા વચ્ચે રહેવા છતાં માયાથી અલગ અને સ્વતંત્ર હોય છે; એમના ગુણો અને આકાર માયાજન્ય હોતા નથી. ઉપરની દલીલમાંજ “પરમાત્મા માયાથી પર માયાતીત છે.” એવો સ્વીકાર કરવામાં આવેલો છે; એટલે, ઉપર જણાવેલી માન્યતાનો અર્થ એ થાય છે કે, જીવાત્માઓ અને પરમેશ્વરના ગુણો અને આકાર માયિક નથી, પણ અમાયિક છે; જીવાત્માઓ ક્ષણભંગુર અને નાશવંત નથી, પણ અવિનાશી છે; એ જડ નથી પણ ચેતન છે; એ દુઃખરૂપ નથી, પણ નિત્ય સુખરૂપ છે; એ વિકારી નથી પણ અવિકારી છે; અર્થાત્, એ જે ગુણો વસ્તુતઃ ધરાવે છે તે માયાજન્ય માયિક નથી, પણ અમાયિક છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પરમાત્માના ગુણો અને

પરમાત્માનો આકાર માયાજન્ય નથી, પણ અમાયિક છે, એવો સ્વીકાર ઉપર જણાવેલી દલીલમાંજ સમાયેલો છે. એટલે, પરમાત્મા નિર્ગુણ અને નિરાકાર છે એવા શબ્દો અને માન્યતાનો અર્થ એવો નિષ્પન્ન થાય છે કે, પરમાત્મામાં જે ગુણો રહેલા છે અને એમનો જે આકાર છે, તે માયિક નથી, પણ અમાયિક છે. પણ, પરમાત્મામાં કોઈ ગુણ નથી કે એમનો કોઈ આકાર નથી, એવો અર્થ આ દલીલમાંથી નિષ્પન્ન થતો નથી; કારણકે, ઉપરની માન્યતાદ્વારા જેનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે તે પરમાત્માના ગુણો અને આકારનો કરેલો નથી, પણ એ ગુણો અને આકારની માયિકતાનોજ કરેલો છે. વળી, જો એમ માનવામાં આવે કે, જગતમાં માયામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા ગુણો અને આકારના અસ્તિત્વનો સંભવ નથી, તો પછી જીવાત્માઓમાં નિત્યત્વ, ચેતનત્વ, અવિનાશીત્વ, વગેરે જે ગુણ લક્ષણો સ્વાભાવિક રહેલા છે તેનો પણ ઇન્કાર કરવો પડે. પણ, જીવાત્માઓમાં ગુણો સ્વાભાવિક રહેલા છે, એ હકીકતનો કોઈ રીતે પણ કોઈથી ઇન્કાર થઈ શકે તેમ નથી. વળી, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, પ્રેમ, વાત્સલ્ય, માનવતા, બંધુત્વ, દયા, વગેરે ગુણો કે જે શાશ્વત ગણાય છે, તે જો જગતમાં ન હોય તો, પછી જગતમાં જીવવા જેવું જ ન રહે. પરમાત્મામાં સત્ય શૌચાદિ ઓગણચાળીસ કલ્યાણકારી ગુણો સદા ને સ્વાભાવિક છે (ગ. પ. પ્ર. ૬૨); અને એ ગુણો, જે એમનું સાધર્મ્ય પામે છે, જે એમનો સંગ કરે છે, તેમાં પૂર્ણપણે ઊતરે છે, એવું જે અનુભવી સત્પુરુષો કહે છે તેનો પણ ઇન્કાર કરવો પડે. પણ, પરમાત્માના એ કલ્યાણકારી ગુણોના અસ્તિત્વ સિવાય અને એ ગુણોની પ્રભાવશાળી શીતળ છાયા સિવાય, જગતમાં જીવનજ અશક્ય બને તેમ છે, એ હકીકતનો કોઈથીય ઇન્કાર થઈ શકે તેમ નથી.

એવું કહેવામાં આવે છે કે, ભગવાન સૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ કરવા અને પ્રેરવા માટે માયામાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, એ નિર્ગુણ અને નિરાકાર મટીને સગુણ અને સાકાર બની જાય છે. આ દલીલ વિચિત્ર છે,

એટલુંજ નહિ પણ ભ્રામક છે. એમાં કરેલું વિધાન સાચું માનવામાં આવે તો, નિર્ગુણ અને નિરાકાર પરમાત્માને સગુણ અને સાકાર બનાવવાની શક્તિ માયામાં રહેલી છે, એવો સ્વીકાર કરવો પડે; પણ, સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે કે, ભગવાન માયામાં પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, માયાને પણ એ અમાયિક બનાવી દે છે. ઘેરા કાજળ જેવા ઘોર અંધકારમાં સૂર્ય પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, એ કાળો બની જતો નથી, પણ ઊલટું, એના પ્રકાશના કિરણોથી અંધકારના સ્થાને પ્રકાશ રેલાય છે. વળી પરમાત્માને સગુણ અને સાકાર બનાવવાની શક્તિ માયામાં રહેલી છે, એવો સ્વીકાર કરવામાં આવે તો, માયાને પરમાત્મા કરતાંય સર્વોપરિ માનવી પડે; પણ, સત્શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષો પોકારીને કહે છે કે, જગતમાં અને જીવનમાં પરમાત્મા સિવાય બીજું કોઈ સર્વોપરિ તત્ત્વજ નથી; માયા અને અક્ષરબ્રહ્મ સૌ કોઈ, પરમાત્માને સદા આધીન વર્તે છે. એવું કહેવામાં આવે છે કે, જગતમાં જે વિરાટમાં વિરાટ સ્વરૂપ અને સ્થિતિ છે, તે પરમાત્માનું સગુણ સ્વરૂપ છે; અને જે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ અને સ્થિતિ છે, તે એમનું નિર્ગુણ સ્વરૂપ છે. આ માન્યતા પણ ભૂલભરેલી છે. આ સ્વરૂપ અને સ્થિતિ, એ ભગવાનનું સગુણ યા નિર્ગુણ સ્વરૂપ નથી. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે તેથી સ્પષ્ટ કહ્યું છે, “ભગવાનના સ્વરૂપને સગુણ કહેવું યા નિર્ગુણ કહેવું એ ભારે ભૂલ છે. ભગવાન તો સગુણેય નથી, અને નિર્ગુણેય નથી; એતો જેની વ્યાખ્યા કે વ્યુત્પત્તિ થઈ શકે નહિ એવા દિવ્ય અને અલૌકિક છે. જેને લોકો ભગવાનનું સગુણ સ્વરૂપ અને નિર્ગુણ સ્વરૂપ તરીકે ઓળખાવે છે, એ તો ભગવાનનાં અનેક પ્રકારનાં ઐશ્વર્યો અને શક્તિ પૈકી એક ઐશ્વર્ય અને શક્તિ છે. (વચનામૃત કા. પ્ર. ૭-૮).

જગતમાં જુદાં જુદાં ઘણાં તત્ત્વોને કર્તા અને કારણે માનવામાં આવે છે; પણ, જો જરા શાંત ચિત્તે વિચાર કરવામાં આવે તો, કર્તા અને કારણ મનાતાં એ તત્ત્વોનો પણ કોઈ કર્તા અને કારણ

હોવો જોઈએ, એવી પ્રતીતિ તરતજ થાય તેમ છે. આ પ્રતીતિને આગળ લંબાવીએ તો, આખરે ઇશ્વર એકલાજ સર્વકર્તાનો કર્તા અને સર્વ કારણનું કારણ છે, એવો નિર્ણય સ્વીકાર કરવો પડે તેમ છે. જગતનો કોઈ કર્તા નથી અને જગતનું કોઈ કારણ નથી, એવું બોલવું સહેલું છે; પણ, એ કથન ઉપર અનુભવની મહોર મારવી શક્ય નથી. જગતના એક મહાન વૈજ્ઞાનિક, સર આઇઝેક ન્યુટન, એકરાર કરતાં કહે છે, “

The fact that universe is so beautifully designed, in accordance with such harmonious laws, must presuppose the existence of a Divine Wisdom, the hand of a Divine Creator-સુસંવાદી નિયમો અનુસાર, વિશ્વની રચના એટલી તો સુંદર અને વ્યવસ્થિત થયેલી છે-થાય છે કે, તેની પાછળ કોઈ દિવ્ય પ્રજ્ઞા રહેલી છે અને દિવ્ય સર્જક-કર્તાનો હાથ છે એવો સ્વીકાર કર્યા વગર ચાલે તેમ નથી.” જે વૈજ્ઞાનિક અર્ધદૃઢ હોય છે, તેજ ઇશ્વરનું અસ્તિત્વ પ્રયોગોદ્વારા સાબિત કરી શકાય તેમ નથી, એવું કહીને ઇશ્વરના અસ્તિત્વનો ઇન્કાર કરે છે. જીવનમાં બધી વાતો પ્રયોગોદ્વારા સાબિત કરી શકાતી નથી; કેટલીક બાબતોનો શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્વીકાર કરવો પડે છે. ખરું કહીએ તો, શ્રદ્ધા એજ, એ વાતની સાબિતીનો પ્રયોગ છે; કારણ કે, શ્રદ્ધાના પરિણામે, એ વાતના અસ્તિત્વનો અનુભવ થાય છેજ. સર ન્યુટનમાં સાચી વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિ હતી, એટલે એમણે સ્પષ્ટ કહ્યું, “*am a scientist; I, therefore, cam frame no hypothesis about Him.*”-હું એક વૈજ્ઞાનિક છું; એટલે, એ દિવ્ય સર્જક-કર્તાના સ્વરૂપ વિષે અનુમાન બાંધીને હું કંઈ કહી શકું નહિ. પણ, એ છે, એ હકીકતનો ઇન્કાર કરી શકું તેમ નથી.” જગતમાં દેવ, દાનવ, માનવ, મુક્ત, એમ જાતજાતના માણસો હોય છે; દરેકની રુચિ, બુદ્ધિ અને શક્તિ જુદી જુદી હોય છે; એ બધાને એક યા બીજા સ્વરૂપે જો અંતિમકર્તા અને કારણ

માનવામાં આવે તો, કર્તાઓ અને કારણોનો જગતમાં અંત ન આવે; વળી, જગતમાં આજે જે સુવ્યવસ્થા અને સુસંવાદિતા જણાય છે તે પણ ન જણાય. આટલી બધી વિચિત્ર વિવિધતા વચ્ચે પણ જે એકતા વર્તાય છે, તેનું કારણ એકજ હોઈ શકે છે; અને તે એ કે, જગતના કર્તા, હર્તા અને ભર્તા નિયંતા આખરે તો એક ઈશ્વરજ છે. લોકજીવનમાં એટલા માટે જ ઉક્તિ પ્રચલિત બનેલી છે, “ઇન્સાફ તો એક ઈશ્વરનો જ.” અધૂરું જ્ઞાન માણસને અવળી દિશામાં દોરી જાય છે; પાણીનો ઘડો અધૂરો ભરેલો હોય, તો તે જલદી છલકાય છે. પૂર્ણસ્વરૂપ પરમાત્માના યોગ અને આશ્રયથી પૂર્ણકામ બનેલો પુરુષ પોતાને કદી કર્તા કે કારણ માનતો નથી. સૂર્ય જગતને જીવન અને પ્રકાશ અર્પે છે, પણ એ માટે એ પોતાને કદી કર્તા કે કારણ માનતો નથી-એ માટે તો એ પરમાત્માને અને એમણે અતિકૃપા કરીને પ્રેરેલી શક્તિને જ કર્તા અને કારણ માને છે; એટલે જ જગત સૂર્યને નારાયણ તરીકે સન્માને છે અને પૂજે છે. કર્તાપણાનું અભિમાન જ માનવને દાનવ બનાવે છે; અને જન્મજન્માંતરમાં અટવાતો કરે છે. કેટલાક કહે છે કે, જગતના જીવનમાં એવી તો વિચિત્રતા અને વિષમતા પ્રવર્તે છે કે, જો પરમેશ્વરને સર્વકર્તા અને સર્વકારણ માનવામાં આવે તો, એ વિચિત્રતા અને વિષમતા માટે પરમાત્માનેજ દોષિત લેખવા પડે; એમને એ રીતે દોષિત ન માનવા પડે એ માટે, એ અકર્તા છે, એમ માનવું જોઈએ; પણ, કોઈ એમ ન કહે કે, ન કહી શકે કે, એ માટેજ ભગવાને, કર્મનો ન્યાય જગતમાં પ્રવર્તવિલો છે. પૃથ્વીમાં રહેલાં બીજાંકુરો સ્વયમેવ ફૂટી નીકળતાં નથી, પણ જળનો યોગ થાય છે ત્યારે જ ફૂટી નીકળે છે તેમ, પ્રલયકાળે માયાના ઉદરમાં પોતપોતાનાં કર્મોની વાસનાયુક્ત રહેલા જીવોને સર્જનકાળે, સર્વકર્મફળપ્રદાતા પરમેશ્વર તેના કર્માનુસાર જે તે યોનિના દેહમાં કર્મનું ફળ ભોગવવા માટે પ્રવેશ કરાવે છે. અદાલતમાં ઊભા કરાયેલા આરોપીઓ પૈકી એકને ન્યાયાધીશ ફાંસીની,

એકને કેદની અને એકને દંડની સજા કરે છે, પણ તેથી સજાની એ વિષમતા માટે ન્યાયાધીશને કોઈ જવાબદાર લેખતું નથી; એ માટે તો, આરોપીનાં કર્મનેજ કારણભૂત ગણવામાં આવે છે. જગતમાત્રનું તંત્ર પરમાત્માએ પ્રવર્તવિલા કર્મના ન્યાયના ધોરણે ચાલે છે; એ કર્મનો ન્યાયના સિદ્ધાંતમાંજ કર્તુમ્, અકર્તુમ્ અને અન્યથાકર્તુમ્ પરમાત્માની સર્વકર્મફળપ્રદાતા શક્તિનો સ્વીકાર સમાયેલો છે.

પંચભૂતના બનેલા દેહમાં ક્ષણેક્ષણે વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે અને અંતે એનો નાશ થાય છે. પરમાત્મા અવિકારી અને અવિનાશી છે, એ આવા વિકારી અને વિનાશી દેહનો આશ્રય શા માટે કરે? ભગવાન અવતાર ધારણ કરતા નથી, એવું માનનારા વર્ગની આ મુખ્ય દલીલ હોય છે; પણ આ માન્યતાનો પાયોજ ખોટી આધારશિલા ઉપર રચાયેલો છે. ભગવાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવનારા અને એમની ભક્તિ કરનારા સર્વજીવો પોતે, પંચભૂતના બનેલા વિકારી અને વિનાશી દેહને આશરીને રહેલા છે. સમાન ધર્મીઓમાં સહજ સ્નેહ થાય છે; એ કારણે, ભગવાનને પણ એમના જેવો દેહ ધારણ કરીને પ્રગટ થવું પડે છે. સૂર્યની સાધના ઉપાસના કરનાર સામે, સૂર્ય આકાશમાં જે અતિતેજસ્વી ગોળારૂપે દેખાય છે તે તેજરૂપે પ્રગટ થાય તો, એને દર્શનયોગનું કંઈ સુખ ન મળે; ઊલટું, એ બળીને ભસ્મ થઈ જાય. એટલે, સાધક જેવું સ્વરૂપ ધારણ કરીને સૂર્ય, સાધક સામે પ્રગટ થાય છે. જ્ઞાન, ભક્તિ, ઉપાસના, યોગનું ફળ જ એ છે કે, જેના માટે એ સાધનો કરવામાં આવે છે તે પોતે એ સાધનો કરનારની નજર સામે પ્રગટ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ, એને પોતાનું સાધર્મ્ય પ્રાપ્ત કરાવે છે. બલિરાજના યજ્ઞ પ્રસંગે યજ્ઞમંડપમાં આવેલા વામનમાં વિરાટ સ્વરૂપ ધારણ કરવાની શક્તિ અંતર્હિત રહેલી હતી; છતાં સ્વભક્તજન હિતાર્થે, એ શક્તિ અંતર્હિત રાખીને જ ભગવાન વામનરૂપે પ્રગટ થયા હતા. શાસ્ત્રોમાં તો, અધર્મ અને અધર્મીઓનો ઉચ્છેદ કરવો અને ધર્મ અને

ધર્મીઓનું રક્ષણ કરવું, વગેરે ઘણાં કારણો ભગવદાવતાર માટે ગણાવેલાં છે; એ બધાં કારણો સાચાં છે, પણ સૌથી વિશેષ અને મહત્ત્વનું કારણ તો સ્વભક્તજનોનો આર્તનાદજ છે. પોતાનો ભક્ત જ્યારે જ્યારે પોકારે, જ્યાં જ્યાં પોકારે, જે જે કાર્યો માટે પોકારે, ત્યારે ભગવાન તત્ક્ષણે અવશ્ય પ્રગટ થાય છે; ભક્ત ઇચ્છે તેવું રૂપ ધારણ કરીને પ્રગટ થાય છે; એમાંજ ભગવાનનું ભગવાનપણું રહેલું છે. સૂર્ય પ્રકાશે છે ત્યારે, એને અંધકારની બીક લાગતી નથી- અંધકારમાં જાઉં અને રખેને હું પોતે અંધકારમય બની જાઉં, એવી બીક એને લાગતી નથી; ઊલટું, એ અંધકારમાં જાય છે ત્યારે અંધકારનેજ ઉચાળા ભરવા પડે છે. તેમ ભગવાન, ભક્તજનના લાલનપાલન માટે એના જેવા થઈને આવે છે ત્યારે, એમને માયા અને માયાના સર્ગોની બીક લાગતી નથી; માયાતીત માયાપતિના સંસર્ગથી તો માયા પણ અમાયા બની જાય છે.

સ્વરૂપાદ્વૈત શબ્દમાં વપરાયેલો સ્વરૂપ શબ્દખૂબ મહત્ત્વનો છે. સ્વરૂપ, એ અદ્વૈત છે એટલે અદ્વિતીય છે. પણ પરમાત્માનાં તો અનેક સ્વરૂપો હોય છે; એટલે એ પૈકી કયું સ્વરૂપ અદ્વૈત છે એ પ્રશ્ન, અને એનો ઉત્તર એજ આ તત્ત્વજ્ઞાનનું હાર્દ છે. ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ કહે છે કે, શાસ્ત્રી પંડિતોએ આ પ્રશ્નને ખૂબ ડહોળી નાખ્યો છે; એટલે, એના ઉત્તરો પણ ન સમજી શકાય કે ન સમજાવી શકાય એવા ખૂબ અરુપ્ય અને ડહોળાયેલાજ અપાયા છે. મૂળ પાયાની વાત જ એમાં વિસરી જવામાં આવી છે. લોકવ્યવહારમાં સાચી રીતે કહેવામાં આવ્યું છે કે, કેવળ વાતો કરવાથી વડાં થતાં નથી; તેમ ભગવાનને પરોક્ષ સમજીને જ્ઞાનની ગમે તેવી ગહન વિચારણા કરવાથી યા ભક્તિ કરવાથી, ભગવાન ઓળખતા નથી અને પમાતા નથી. ભગવાનને પ્રત્યક્ષ સમજીને, જ્ઞાન, ભક્તિ, ઉપાસના અને યોગની જે કંઈ સાધના કરવામાં આવે છે તે જ ફળવતી થાય છે. કેટલાક લોકો વિષ્ણુને ભજે છે અને કહે છે,

કે, એ વૈકુંઠધામમાં રહે છે; કેટલાક શંકરને ભજે છે અને કહે છે કે, એ કૈલાસધામમાં રહે છે; કેટલાક શેષનારાયણને ભજે છે અને કહે છે કે, એ ક્ષીરસાગરમાં યા પાતાળમાં રહે છે; કેટલાક સૂર્યને ભજે છે અને કહે છે કે, સૂર્યલોકમાં રહે છે; કેટલાક શ્રીકૃષ્ણને ભજે છે અને કહે છે કે, એ ગોલોકધામમાં રહે છે; કેટલાક બ્રહ્મજ્યોતિને ભજે છે અને કહે છે કે, એ ચિદાકાશમાં રહે છે; એમ સાધકો ભગવાનને જુદા જુદા સ્વરૂપે અને નામે ભજે છે અને જુદા જુદા ધામમાં તે રહે છે એમ માને છે. આ રીતે જે સેવન-પૂજન થાય છે તેમાં કેટલાક દોષો રહેલા છે: ભગવાનનું જે સ્વરૂપ પોતાની આંખ સામે સ્થાપિત કરેલું છે, એ એનું અસલ સ્વરૂપ નથી; પણ અસલ સ્વરૂપ તો, મન વાણી પહોંચે નહિ એવા દૂરસુદૂર અંતરે અને સ્થળે બિરાજે છે; એ ભાવના અંતરમાં રહેલી હોવાથી, પોતાની સામે સ્થાપિત થયેલું સ્વરૂપ, એક ચિત્ર, ધાતુ યા પાષાણ છે, એવો દૈહિકભાવ અંતરમાં ઊડે ઊડે છૂપો વર્તતો હોય છે. એવો ભાવ અંતરમાં છૂપો વર્તે છે એની સાબિતી એ છે કે, ભગવાન પ્રત્યક્ષ બિરાજતા હોય અને જે પ્રકારનો વિવેક મર્યાદા સચવાય, તેવો વિવેક મર્યાદા સાધક સાચવતો નથી, કે સાચવવાની કાળજી રાખતો નથી. આ સ્થિતિમાંથી બીજું પરિણામ એ આવે છે કે, પરમાત્માનાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપો અને નામો વચ્ચે એ સરખામણી કરતો થાય છે, સરખામણીમાંથી ઊંચનીચના ભેદ જન્મે છે; અને એવા ભેદની માન્યતાના પરિણામે, બીજાં સ્વરૂપો અને નામોની અવગણના અને નિંદા કરાય છે. આ બધી બાબતો, ભગવત્સ્વરૂપના યથાર્થજ્ઞાન અને એ સ્વરૂપની ભક્તિ ઉપાસનાના મૂળમાંજ ઘા કરે એવી છે. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલું ઇષ્ટ આરાધ્ય ભગવત્સ્વરૂપ કદી પરોક્ષ ન હતું અને આજે પણ પરોક્ષ નથી, પણ સદાપ્રત્યક્ષ જ છે, એવી દૃઢ ભાવનાથી એ સ્વરૂપનું જે જ્ઞાન મેળવાય છે અને એની ભક્તિ ઉપાસના થાય છે, તેજ મોક્ષદાતા બને છે. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલું ઇષ્ટ આરાધ્ય

ભગવત્સ્વરૂપ સદા પ્રત્યક્ષજ છે; એટલુંજ નહિ પણ એ અદ્વૈત છે, એટલે એના જેવું અક્ષરબ્રહ્મપર્યંત બીજું કોઈજ નથી, એવી જીવંતદૃષ્ટિ, એ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પ્રતિપાદન કરેલા સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતનો સિદ્ધાંત છે. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલું ઇષ્ટ આરાધ્ય ભગવત્સ્વરૂપ સદા પ્રત્યક્ષજ છે અને એના જેવું બીજું કોઈજ નથી; એટલું જ નહિ, પણ ભગવાનનાં બીજાં સ્વરૂપો પણ એ સ્વરૂપનાંજ છે, એવી નિર્વિકલ્પ નિષ્ઠા, એ સહજાનંદીય સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતના સિદ્ધાંતનો સાર છે.

આ સિદ્ધાંતવાત સમજાવતાં, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ કહે છે,

“अनेकरूपिणोऽप्यस्य ये जानन्त्येकरूपताम् ।
मानुष्येऽप्यस्य दिव्यत्वं ते ज्ञेया ज्ञानिनो नराः ॥
(સ.જી. ૩,૨૯,૭૦)

-પરમાત્માનાં અનેક સ્વરૂપોમાં જે એકરૂપતા અને અભેદ જાણે સમજે છે, એમના મનુષ્યસ્વરૂપ અને દિવ્યસ્વરૂપમાં જે અભેદ જાણે સમજે છે, તેજ સાચા જ્ઞાનીજનો છે.”

જે જ્ઞાનીભક્તે સ્વરૂપાદ્વૈતના સિદ્ધાંતને જીવનમાં પચાવ્યો હોય છે, તે હંમેશાં પોતાને પૂર્ણકામ માને છે. પૂર્ણકામ શબ્દમાં “કોઈ કર્મ કરવાનું હવે બાકી રહ્યું નથી” એવી દૃષ્ટિ અને ભાવનાનો સમાવેશ થતો નથી; ભગવાનના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપમાં અચળ નિષ્ઠા પરિપક્વ થઈ હોય તેને ભગવત્પ્રસન્નતાર્થે, ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવારૂપી ક્રિયા એણે હંમેશાં સાવધાની અને પ્રીતિથી કરવાની હોય છે જ; પણ એ ભગવાન

સિવાય બીજું કંઈ જોવા જાણવાનું બાકી રહેલું નથી, એવી દૃષ્ટિ અને ભાવના પૂર્ણકામી પુરુષમાં સુદૃઢ વર્તતી હોય છે. જેને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા સ્વરૂપમાં આવી દૃઢ નિષ્ઠા હોય છે અને તેના દર્શને કરીનેજ જે પોતાને પરિપૂર્ણ માને છે અને જે બીજું કંઈ નથી ઇચ્છતો, તેને તો ભગવાન પોતે બળાત્કારે પોતાનાં ધામને વિષે જે પોતાના ઐશ્વર્ય છે અને પોતાની જે મૂર્તિઓ છે તેને દેખાડે છે (વચનામૃત ગ. પ્ર. પ્ર. ૯). આ પ્રમાણે જેમના જીવનમાં ખરેખર બન્યું છે એવા અનેક ભક્તજનોનાં દૃષ્ટાંતો ઇતિહાસ પુરાણના પાને નોંધાયેલાં છે. પર્વતભાઈ કે જે અગત્રાઈ જેવા ગામડામાં રહેતા હતા અને જે આજે જેને વિદ્યા કહેવામાં આવે છે તેવું કંઈ ભણેલા ન હતા, પણ જે ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપમાં અનન્ય નિષ્ઠા ધરાવતા હતા તેમને ખેતરમાં હળ ફેરવતાં ચોવીસ અવતાર સ્વરૂપોનું દર્શન થયાની હકીકત સંપ્રદાયનાં શાસ્ત્રો અને ઇતિહાસમાં નોંધાયેલી છે. ભગવાનના જુદા જુદા સ્વરૂપોના ઉપાસકોને, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે તે તે સ્વરૂપે દર્શન દઈને, એ સ્વરૂપને પોતાના પ્રત્યક્ષ માનુષી સ્વરૂપમાં સમાવી દીધાં એવાં દર્શન દીધેલાં છે અને એ રીતે આશ્રિતો બનાવેલા છે; આ હકીકત પણ સંપ્રદાયનાં શાસ્ત્રોમાં નોંધાયેલી છે. આ હકીકત ઉપરથી બીજી અતિ મહત્વની વાત નિષ્પન્ન થાય છે તે એ છે કે, પરમાત્માનાં સ્વરૂપો અનેક છે, પણ એ પોતે તો એકજ છે. પ્રત્યક્ષવાદ જેમ એકેશ્વરવાદ, એ ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે પ્રતિપાદન કરેલા સ્વરૂપાદ્વૈત જ્ઞાનમતરૂપી સદા ચલાણી સિદ્ધાંતની બે નિત્ય નવી બાજુઓ છે.

न वेगेन समाचरेत् ।

-रमेशचंद्र ला. पंड्या

મહાભારતના ઉદ્યોગ પર્વના ૩૩ થી ૪૦ સુધીના આઠ અધ્યાયમાં, આમ તો પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાંની ઇતિહાસ કથા કહેવામાં આવેલી છે. પણ તે જાણે, આજના માનવ જીવનની જ વાત ન હોય એમ લાગે છે. એ ઇતિહાસકથા, ટૂંકામાં નીચે પ્રમાણે છે. યુદ્ધનો આશ્રય લીધા સિવાય, પાંડવોને થોડો પણ રાજભાગ આપવાની ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની સલાહનો કૌરવો ભર સભામાં સાફ અનાદર કરે છે. જગતમાં ઘણા માણસો, ધર્મ અને અધર્મનો અર્થ જાણતા હોય છે છતાં ધર્મનું આચરણ કરતા નથી. એટલું જ નહિ પણ અધર્મનું આચરણ કરતા અચકાતા નથી, તેમ ભગવાને સ્વમુખે આપેલી સલાહ યોચ્ય, હિતાવહ અને અનુસરવા જેવી છે અને તેની અવગણના કરવાથી પોતાનો અને પોતાના પુત્રોનો સર્વનાશ થાય તેમ છે એવું મનમાં સમજવા છતાં, અંધ ધૃતરાષ્ટ્ર જાણે પોતે નિઃસહાય છે એવો દેખાવ કરીને, સભામાં મૂંગા પ્રેક્ષક તરીકે વર્તે છે. મહેલમાં ગયા પછી, રાત્રી એની વેરણ બને છે, ઉજાગરો અને અજંપો, એના શરીર અને મનની શાંતિ હરી લે છે. બેચેની ખૂબ વધી જતાં, મધરાતે તે મહાત્મા વિદુરને બોલાવે છે અને શાંતિનો ઉપાય બતાવવા માટે તેમને આજીજી કરે છે. વિદુરજી ત્યારે, ધૃતરાષ્ટ્રને શાંતિ માટે જે ઉપાયો દાખવે છે તે ઉપર્યુક્ત આઠ અધ્યાયોમાં વર્ણવેલા છે. મહાભારતના આ આઠ અધ્યાય, વિદુરનીતિના નામે સુપ્રસિદ્ધ છે.

શરીર, મન અને આત્માની શાંતિ માટે, વિદુરજીએ જે પહેલું મહાસૂત્ર ધૃતરાષ્ટ્રને સમજાવ્યું તે ‘ન વેગેન સમાચરેત્ ।’ એટલે કે વેગવશ બનીને કોઈ વિચાર ન કરવો, કોઈ વાણી ન ઉચ્ચારવી કે કોઈ ક્રિયા ન કરવી-તે આ લેખના મથાળે ટાંકવામાં આવ્યું છે. માત્ર ત્રણ જ શબ્દોનું બનેલું આ મહાસૂત્ર, આજે પણ, સૌ કોઈએ, જીવનમાં સમજી વિચારીને આચરવા જેવું છે. શરીરશાસ્ત્રીઓ અને મનોવૈજ્ઞાનિકો

કહે છે કે ક્રિયાની પાછળ વેગ ન હોય તો ક્રિયા જ થઈ શકતી નથી. જેમ પ્રયોજન વિના કોઈ પ્રવૃત્તિ શક્ય નથી તેમ વેગ વિના કોઈ ક્રિયા શક્ય નથી. જ્યારે મહાત્મા વિદુરજીએ તો ઉપરના સૂત્રમાં વેગનો છેદ જ ઉડાડી દીધેલો છે. એટલે પ્રશ્નનો મહાપ્રશ્ન એ થાય છે કે વેગ અટલે શું ?

વેગની વ્યાખ્યા અને અર્થ સમજવા માટે આપણે પહેલાં ક્રિયા કેવી રીતે થાય છે તે પ્રક્રિયા જાણવાની જરૂર છે. આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ત્વચા-એ પાંચ, જેને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં જ્ઞાનેન્દ્રિયો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તે દ્વારા, જીવ જાતજાતના વિષયો ગ્રહણ કરે છે. આજે ગ્રહણ કરે છે એમ નથી પણ જન્મજન્માંતરથી તે ગ્રહણ કરતો આવ્યો છે. આ જન્મમાં પણ થોડાં વર્ષો પહેલાં કેવા અને કયા વિષયોનું પોતે ગ્રહણ કરેલું છે તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ માણસને હોતો નથી તો પૂર્વજન્મો જેની સંખ્યા ગણી ગણાય નહિ એટલી હોય છે-તેમાં ગ્રહણ કરેલા વિષયોનો તેને આ જન્મમાં ખ્યાલ ન જ હોય એ સહજ સમજી શકાય તેમ છે. શાસ્ત્રોમાં તો જીવે, પૂર્વ જન્મોમાં ગ્રહણ કરેલા વિષયોના કર્મોના સંગ્રહને, કદી ન ખૂટે, કે ન પૂરાય એવી ખાણની ઉપમા આપેલી છે. જળરાશિ કહેવાતો મહાસાગર સૂકાઈ જાય એ શક્ય છે પણ માણસના કર્મોના સંગ્રહ વપરાશથી, ખૂટે એવી કોઈ જ શક્યતા હોતી નથી. એ વિષયો અને તેના ઉપભોગ અંગે તેના અંતરમનમાં સંકલ્પો સતત ઉઠતા હોય છે. સમુદ્રમાં જેમ તરંગો અવિરતપણે ઊઠે છે, શમી જાય છે અને પાછા ઊઠે છે તેમ માણસ, જાગતો હોય, ઊંઘતો હોય કે સુષુપ્તિમાં પડ્યો હોય પણ તેના અંતરમનમાં સંકલ્પો ઉઠ્યા જ કરતા હોય છે. એ સંકલ્પો ક્યારે ઊઠે છે અને કેટલા ઊઠે છે તેનો જેમ કોઈ હિસાબ હોતો નથી તેમ તે કેમ ઊઠે છે અને કેવા ઊઠે છે તેનું કારણ અને સ્વરૂપ પણ નિશ્ચિત

હોતું નથી. એ સંકલ્પો, આ જન્મમાં જોયેલા, સાંભળેલા કે અનુભવેલા વિષયો સંબંધી ઊઠતા હોય છે તેમ ન જોયેલા, ન સાંભળેલા કે ન અનુભવેલા વિષયો સંબંધી પણ ઊઠતા હોય છે. માનવ મનમાં ક્ષણેક્ષણે ઊઠતા સંકલ્પોની આ પ્રકારની વિચિત્રતા, વિષમતા અને વિશાળતાના કારણે જ માણસે, પોતાના મનમાં ક્યો સંકલ્પ, ક્યારે અને કેમ ઉઠ્યો તે જાણવા સમજવા માટે સદા જાગ્રત રહેવાની જરૂર ઉપર, શાસ્ત્રોમાં ભાર મૂકવામાં આવ્યો હોય છે. ભગવત્માર્ગના યાત્રિક માટે તો આ પ્રકારની અખંડ જાગ્રતિ એ પહેલો પાઠ, પહેલું પગથિયું છે. એ સંકલ્પોનું ચિત્તમાં ચિંતવન થાય છે પછી એ સંકલ્પો માટે અહંમ જાગે છે એટલે કે “હું આ સંકલ્પ સિદ્ધ કરું” એવી અહંવૃત્તિ સતેજ બને છે. પછી, એ સંકલ્પ પ્રમાણે ક્રિયા કરવાનો બુદ્ધિ નિશ્ચય કરે છે.

માણસના અંતરમનમાં જેજે સંકલ્પો જાગે છે તે બધા જ ક્રિયામાં પરિણમે છે એવું બનતું નથી. એમ થવું શક્ય નથી અને શક્ય હોય તો પણ તેમ થાય એ હિતાવહ પણ નથી. એમાંના ઘણા થોડા, સોમાં એકના પ્રમાણ પ્રમાણે ગણીએ એટલા થોડા સંકલ્પો જ ક્રિયારૂપે મૂર્ત થાય છે. બાકીના, ફરીથી તક મળતાં ઉપસ્થિત થવા માટે, સુષુપ્ત રીતે શમી જતા જણાય છે. આ બધી ક્રિયા, પડદા પાછળ એટલે સ્થૂલ દષ્ટિએ દેખાય નહિ એ રીતે થાય છે. આ પ્રક્રિયાની ઝડપ, કલ્પનામાં પણ ન આવે એવી ભારે વેગીલી હોય છે; સાદી ભાષામાં કહીએ તો, આંખના એક પલકારાના લક્ષાંશ કરતાંય ઓછા સમયમાં આ આંતરિક પ્રક્રિયા પતી જાય છે. એ પ્રક્રિયા પૂરી થતાં જ, હાથ, પગ, જીવ્હા, પાચુ અને ઉપરથી એ પાંચ જેને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં કર્મેન્દ્રિયો તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે તે પૈકી જેનો, એ સંકલ્પરૂપી વિષય સાથે સંબંધ હોય છે, તે, જાણે પડદા પાછળ રહીને કોઈ દોરી ખેંચે અને પડદા આગળ મૂકેલી પૂતળી જેમ નાચવા માંડે તેમ ખેંચાઈને, ક્રિયા કરે છે. એને ત્યારે જગતને, તે

ક્રિયાના સ્વરૂપની જાણ થાય છે. ઘણી વખત તો ખુદ ક્રિયા કરનારને પણ ત્યારે જ ક્રિયાના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવે છે અને ત્યારે એ સ્વગત પણ બીજા સાંભળે તેમ બોલી ઊઠે છે કે “અરે ! હું આ શું કરી બેઠો ?” ક્રિયાનું પરિણામ, સારું કે નરસું જે હોય તે, દેખીતી રીતે તો ક્રિયા કરનારના સાથી સંબંધી જે હોય તે બધાં જ સાથે ભોગવતા દેખાય છે. પણ એ માન્યતા ભ્રામક હોય છે. જેમ ક્રિયા કરવા માટે તે કરનાર એકલો જ જવાબદાર લેખાય છે તેમ તેનું સારું નરસું ફળ પણ તેણે એકલાએ જ ભોગવવાનું હોય છે.

કર્મફળ અને તેની પ્રાપ્તિ અંગે ખૂબ આશ્ચર્યજનક લેખાય એવી વિચિત્રતાઓ વર્તતી હોય છે. “વાવો તેવું લણો અને કરો તેવું પામો” એ લોકોક્તિ ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. છતાં સૌ કોઈ જાણે છે કે વાવીએ તેવું અને તેટલું લણાતું નથી અને કરીએ તેવું અને તેટલું પમાતું નથી. વાવો તેવું લણો એનો સાચો અર્થ, તેથી એ થાય છે કે માણસ, લીમડો વાવીને શેરડીનો સ્વાદ લેવાની આશા ન રાખી શકે. કર્મ, સ્વંય ફળ આપી શકે તેમ પણ હોતું નથી. કર્મફળપ્રદાતા તો ત્રીજી તટસ્થ વ્યક્તિ-જેને શાસ્ત્રો અને સત્પુરુષો, પરમાત્મા તરીકે ઓળખાવે છે, તે છે.

પણ આમાં આપણે અત્રે વિચાર કરવા જેવો પ્રશ્ન તો એ છે કે ક્રિયા કરે છે કોણ ? જ્ઞાનેન્દ્રિયો ? ના, એનું કામ તો વિષયો ગ્રહણ કરવા એટલું જ છે. ત્યારે શું કર્મેન્દ્રિયો ક્રિયા કરે છે ? હા, બાહ્ય દષ્ટિએ કર્મેન્દ્રિયો જ કામ કરતી હોય તેમ જણાય છે. પણ જરા શાંતિથી વિચારી કરીએ તો તરત જ જણાશે કે જેને આપણે ક્રિયા કરનાર કર્મેન્દ્રિય તરીકે ઓળખાવીએ છીએ તે સાચો તો યંત્ર જેવી જડ છે. દા.ત. મૂંગા માણસના મુખમાં હોય છે તેવી જ હોય છે. છતાં તે બોલવાની ક્રિયા કરી શકતો નથી. એટલે આપણે કહીએ છીએ કે એની એ ઇન્દ્રિયના દેવ ઊઠી ગયાં છે. આનો અર્થ એ થયો કે ક્રિયા કરનાર એની ઇન્દ્રિય નથી, પણ એ ઇન્દ્રિયના દેવતા

છે. પણ થોડા વિચાર અંતે, આ માન્યતા પણ ભૂલ ભરેલી છે એવું આપણે કબૂલ કરવું પડે છે. દા.ત. આપણે નોકરી ધંધાર્થે જતાં, રસ્તામાં જાતજાતના દૃશ્યો જોઈએ છીએ પણ નોકરી ધંધાની કે બીજી કોઈ બાબતમાં મન પરોવાયેલું હોવાથી એ દૃશ્યો, આંખ વડે જોવાયાં હોય છે છતાં નથી જોયાં એવો સ્વીકાર આપણે કરવો પડે છે. આનો અર્થ એ થયો કે ક્રિયા કરનાર, ઇન્દ્રિયો કે તેના દેવતા નથી પણ મન છે. મનનું સ્વરૂપ અને કાર્ય એવું તો અટપટું હોય છે કે તેની ચોક્કસ વ્યાખ્યા આપવી ખૂબ મુશ્કેલ ગણાય છે. તેથી કેટલાકે મન એટલે દેહ, કેટલાકે મન એટલે ઇન્દ્રિયો, કેટલાકે મન એટલે બુદ્ધિ, કેટલાકે મન એટલે વિષયો, કેટલાકે મન એટલે માયા, કેટલાકે મન એટલે જ્ઞાનશક્તિ, કેટલાકે મન એટલે જીવ, કેટલાકે મન એટલે અક્ષરબ્રહ્મ તો કેટલાકે મન એટલે પરમાત્મા, એવા એકમેકથી વિરુદ્ધ લેખાય એવા અર્થો કરેલા છે. પણ એ બધા જ એક વાતમાં સંમત છે અને તે એ કે મન પોતે ક્રિયા કરતું નથી. તેનું કામ તો સંકલ્પો કરવાનું જ છે. તેથી મન ક્રિયા કરે છે એ માન્યતા પણ ભૂલ ભરેલી સાબિત થાય છે. આનો સીધો સાદો અર્થ એ નિષ્પન્ન થાય છે કે દેખીતી રીતે ક્રિયા કરનાર ઇન્દ્રિય, કે તે ક્રિયા માટે સંકલ્પ કરનાર મન બેમાંથી એકેય, ખરેખર ક્રિયા કરનાર હોતાં નથી, પણ તેની પાછળ જે પ્રેરક પ્રાણતત્ત્વ રહેલું છે-જેને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં જીવ કહેવામાં આવે છે તે જ ખરેખર ક્રિયા કરનાર મૂળ આધાર તત્ત્વ છે. આનો બીજો અર્થ એ નિષ્પન્ન થાય છે કે જીવ માટે ‘નાડહં કર્તા નાડહં ભોક્તા’ એવું જે કેટલાક કહે છે તે ખરેખર સાચું નથી. તાત્પર્ય કે, મન, ચિત્ત, અહંકાર અને બુદ્ધિ-એ ચાર જેના સમૂહને અંતઃકરણ કહેવામાં આવે છે તે, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને જીવ, એ ત્રણ શરૂઆતમાં આવે છે તે, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને જીવ, એ ત્રણ શરૂઆતમાં વિષયોનું ગ્રહણ કરે છે અને પછી તે અંગે કર્મેન્દ્રિયો દ્વારા ક્રિયા થાય છે. આમ ક્રિયા, પછી તે નાની

તે નાની હોય કે મોટી પણ તે કરવા માટે, ઇન્દ્રિયો, મન અને જીવ-ત્રણેનો સંપ અને સંઘાથ અનિવાર્ય છે.

પણ વ્યવહારમાં આપણે જોઈએ છીએ કે જ્યારે ત્રણ માણસો સાથે મળીને કોઈ કામ કરતા હોય છે ત્યારે જેના હાથ પગ અને માથામાં વધારે જોર હોય છે તે સૌથી આગળ હોય છે અને બાકીના બન્ને તેને અનુસરતા હોય છે. તે જ પ્રમાણે જીવનની દરેક ક્રિયામાં, ઇન્દ્રિયો, મન અને જીવ એ ત્રણમાં જે બળવાન હોય છે તે આગળ હોય છે. અને બાકીનાં બન્ને તેની પાછળ પાછળ ખેંચાતા હોય છે. પણ આમાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત એ છે કે ઇન્દ્રિયો અને મન, તો માયિક રીતે માયાજન્ય, જડ અને વિકારી છે. જ્યારે જીવ, સ્વરૂપ, સ્વભાવ અને અધિકાર ભાવે, તેથી તદ્દન વિરુદ્ધ ચેતન, અવિકારી અને પ્રાણતત્ત્વ છે. એટલે ક્રિયા કરવા માટે, તેણે ઇન્દ્રિયો અને મનનો સાથ અને સહારો લીધેલો હોવા છતાં અગ્રપદે અને અધિકાર સ્થાને તો તે જ હોય છે-હોવો જોઈએ. યંત્ર ગમે તેટલું સરસ, સુદૃઢ અને શ્રેષ્ઠ હોય છતાં, કારીગર માણસના હાથે જ્યાં સુધી તેની મુખ્ય કળ ન ફેરવાય ત્યાં સુધી સ્વયંમેવ કોઈ ક્રિયા તે કરી શકતું નથી. તેમ, ઇન્દ્રિયો અને મન, ગમે તેટલા સ્વસ્થ અને મજબૂત હોય, તો પણ તેમાં જીવ ન મળે તો કોઈ ક્રિયા જ સંભવી શકતી નથી. પણ ઘેટાંના ટોળાથી વિંટળાયેલું સિંહબાળ, સ્વ સ્વભાવ ભૂલી જઈને જેને મૂઢ ઘેટાંની માફક વર્તે છે તેમ, ઇન્દ્રિયો અને મનના સંગરંગના કારણે, સ્વાધિકાર ભૂલી જઈને જીવ, તે જેમ ખેંચે તેમ ખેંચાય છે અને તેમને વશ વર્તે છે. આમાં વધારે હાસ્યાસ્પદ વાત તો એ છે કે મિથ્યાભિમાની આંધળા જીવરામની માફક, જીવ પોતાની એ નિર્બળતાનો સહેલાઈથી સ્વીકાર કરતો નથી, જેમ કોઈ સ્ત્રીઘેલો પુરુષ, સ્ત્રીના ઇશારે નાયતો હોય છે છતાં પોતે સ્ત્રીનો રણીધણી છે અને પોતાને જેમ ફાવે તેમ તેને વર્તાવી શકે છે એવો ભ્રમ સેવતો હોય છે તેમ

જીવ ઇન્દ્રિયો અને મનના વેગને વશ વર્તીને ચાલતો હોય છે છતાં સ્વેચ્છા પ્રમાણે વર્તવા પોતે સ્વતંત્ર છે એવો દેખાવ કરે છે. માટે જ, વિદુરજીએ, ઇન્દ્રિયો અને મનના વેગને વશ બનીને ન વર્તવાની વાત પહેલી કરી છે. શરીર, મન અને આત્માની શાંતિ માટે એ સૌથી પહેલી શરત છે.

શ્રુતિઓ તેથી જ કહે છે કે ‘નાડયમાત્મા બલહીનેન લભ્યઃ ।’ આ શ્રુતિ વાક્યમાં વપરાયેલો આત્મા શબ્દનો અર્થ જીવાત્મા એવો લઇએ તો જે માણસ નિર્બળ બને છે અર્થાત્ ન્દ્રિયો અને મનના વેગને વશ વર્તે છે તે પોતાના આત્માને જોઇ કે પામી શકતો નથી, એવો અર્થ નિષ્પન્ન થાય છે. જો એ શબ્દનો પરમાત્મા એવો અર્થ લઇએ તો જે માણસ, દેહાદિક ઇન્દ્રિયો અને મન સાથે ભળી જઇને એકાત્મ ભાવે વર્તે છે, એટલે કે તેના જેવો જ થઇ રહે છે તે પોતાના આત્માને અને તેમાં અંતર્યામી સ્વરૂપે રહેલા પરમાત્માને જોઇ કે પામી શકતો નથી, એવો અર્થ નિષ્પન્ન થાય છે. શાસ્ત્રોમાં માનવ દેહને રથની, ઇન્દ્રિયોને તે રથ સાથે જોડાયેલા ઘોડાઓની, મનને દેહ રથના સારથીની અને જીવને રથમાં બેઠેલા મહારથી યોદ્ધાની ઉપમા આપેલી છે, તે સૌ કોઇએ, આ સંદર્ભમાં અવશ્ય સમજવા જેવી છે. મહારથી કહે તે પ્રમાણે સારથી રથ ન ચલાવે થવા મહારથી અને સારથી ચલાવે તે પ્રમાણે ઘોડા ન ચાલે ને સારથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે અને ઘોડા પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે તો ધ્યેય સિદ્ધિ રૂપી વિજય તો દૂર રહ્યો પણ નામોશી ભર્યો પરાજય અને મોત સિવાય, મહારથી માટે બીજો કોઇ આરોજ રહેતો નથી.

મહાપ્રભુ, ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણે, પણ તેથી જ, જીવને કાયાનગરના રાજા તરીકે ઓળખાવેલો છે. અને તેણે, નાદાર ન બનતાં, એ નગરના પોતાના નોકરો, ઇન્દ્રિયો અને મનને પોતાને વશ વર્તાવવાં જોઇએ, એવો ખાસ આદેશ આપેલો છે. જગતમાં

રાજાશાહી રહે કે ન રહે, જીવ રાજા છે અને રહેવાનો છે એ હકીકત કોઇ કાળે મિથ્યા થવાની નથી. એટલા માટે તો, શ્રીજી મહારાજે, તેને રાજનીતિ ભણવાની અને તેને જીવનમાં આચરવાની આજ્ઞા આપેલી છે. એટલા માટે જ, વિદુરનીતિ જેવા રાજનીતિના ગ્રંથને મહાપ્રભુએ, પોતાના એક ઇષ્ટ સત્શાસ્ત્ર તરીકે ઓળખાવેલો છે. એટલા માટે જ, આ હકીકતની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો શિક્ષાપત્રીમાં આશ્રિત રાજાઓના ધર્મો કહેલા છે તે રાજાશાહી નાબૂદ થતાં, બીન જરૂરી લેખવાની ભૂલ કોઇએ ન કરવી જોઇએ, એમ જરૂર કહી શકાય.

લેખના મથાળે ટાંકેલા મહાસૂત્રને મૂર્તસ્વરૂપ આપતાં બે પાત્રો, મહાભારતમાં રજૂ થયાં છે; એક, ધૃતરાષ્ટ્ર અને બીજો અર્જુન. ઇન્દ્રિયો અને મનના વેગને વશ વર્તીને દેહાભિમાનથી અંધ બનેલા ધૃતરાષ્ટ્રે, પોતાની સામે ઊભેલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણથી વિમુખ રહેવાનું પસંદ કર્યું. પરિણામે, જીવનમાં અનિદ્રા, અજાગૃહ અને અશાંતિ ભોગવી અંતે, તેનો અને તેના અને તેના પુત્રોનો સર્વનાશ થયો. જ્યારે, મહાભારતના યુદ્ધના આરંભ કાળે, ઇન્દ્રિયો અને મનના વેગની જાળમાં સપડાવા છતાં તે જાળને તોડી કોડીને દૂર કરીને, ઇન્દ્રિયો અને મનને પોતાને વશ રાખનાર અર્જુને, પોતાના આત્માને ઓળખ્યો અને પોતાની સામે ઊભેલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને ઓળખ્યા અને તેમની ઇચ્છા અને આજ્ઞા પ્રમાણે જીવનને વળાંક આપ્યો. પરિણામે તે રાજપદ પામ્યો, યશ ને કીર્તિ પામ્યો, જીવન્મુક્તિ પામ્યો અને અંતે નારાયણ સાથે સ્થાન પામ્યો. સુઝ વાંચક ! જગતમાં આજે ધૃતરાષ્ટ્રોનો તોટો નથી, તોટો છે અર્જુન જેવા અપવાદ રૂપ પુરુષોનો. એ બે માંથી કોનો જીવન રાહ અપનાવવો તેનો નિર્ણય, રામાયણના એ અમરવાક્યને યાદ રાખીને, તારે આજે અને અત્યારે જ કરવાની જરૂર છે.

સંત - અમૃત - ઉપદેશ

(નોંધ :- કચ્છ-ભૂજના મહાપ્રતાપી સંત સમર્થ સ્વામી અ.નિ. શ્રી અક્ષરજીવનદાસજીએ અનેક મુમુક્ષુઓને આલોક-પરલોકમાં સુખિયા કરી એકાંતિક ભક્તો બનાવ્યા છે. તેઓશ્રી અવારનવાર કચ્છના હરિભક્તોને પત્રદ્વારા હરિ મંદિરની સેવા કાળજી શ્રીજી આજ્ઞાનુસાર કરવા અંગેની સૂચનાઓ આપતા. આવા પત્રોમાંથી મંદિરનાં સેવા-વ્યવહાર ઉપરાંત, સર્વજીવ હિતકારી અમૃત-ઉપદેશો પણ ખુબ કાળજીપૂર્વક આપતા. આવા પરોપકારી પ.પૂ.સ.ગુ. અ.નિ. અક્ષરજીવનદાસજીએ હરિભક્તો-સંતો પ્રત્યે લખેલ પત્રોમાંથી સર્વજીવહીતાવહ ઉપદેશોના અંશો “સત્સંગ પ્રદીપ”માં પ્રગટ કરવાની પરવાનગી ભૂજ મંદિરના મહંત સ્વામી સ.ગુ. પૂરાણીશ્રી ધર્મનંદનદાસજીએ રાજી થઈ આશિષપૂર્વક આપવાથી આ વિભાગમાં તે તે અંશો ક્રમશઃ આપવામાં આવશે.)

“....સર્વે હરિભક્તો હાલ દેશમાં (કચ્છમાં) છો તો કથાવાસ્તા મનન કરવાનો, ભગવાન ભજવાનો ખટકો ઘણો રાખશો તે વિના બીજો કોઈ સુખનો ઉપાય નથી, ને ખટકા વિના ભગવાન ભજાય તેમ પણ નથી. તો આપણે ભગવાન ભજીએ તો જોગ ભારી (સારો) મળ્યો છે. પણ માયા ને મોહજાળનું અંધારું અતિ ઘણું છે. તે જાણતાં થકાં પણ ખડું કરવાનું છે તે થાતું નથી. ને વ્યવહારનું તો કોઈને શીખવવું પડે તેવું નથી. માટે ખરેખરી ઉત્તમ શ્રદ્ધા રાખીને, મૃત્યુને પણ નજરે જોતો રહે ને ભગવાનનો પણ મહિમા વારંવાર સાંભળેને મનન કરે ને જેવો જીવને માયિક પદાર્થમાં મોહે કરીને માલ મનાણો છે, તેવો ભગવાન ભજવામાં માલ મનાય છે, તેને કાંઈ કરવું કઠણ પડતું નથી. એવા સદ્ રૂચિવાળા હરિભક્તો આજ સત્સંગમાં ઘણા છે. એટલા વાસ્તે સ્વામી નિર્ગુણદાસજી કહેતા જે મોટા મોટા એકાંતિક સાધુને તથા એકાંતિક હરિભગતને સંભારવાને એમના જેવી ભગવાન ભજવાની રૂચિ કરવી. ને આલોકનું તો સર્વે અતિ બંધનકારી અને અનંત દુઃખનું ને કલેશનું ભરેલું છે એમ જાણીને ભગવાન ભજવાનો ખરો આદર રાખવો. આપણા જીવનું બીજો કોઈ કરી દે તેમ નથી. માટે સહિયારું (બીજા અનેકનું) સૌ કરે છે. પણ આગવું (પોતાનું) કરવાનું રહી જાય છે. એ વાતનો બહુ જ ખટકો રાખવા જેવો છે. સૌ ચાલ્યું જાય છે. તે આપણે નજરે દેખીએ છીએ. છતાં આળસ ઉડતું નથી. માટે એક રૂચિવાળા ભેગા થઈને શ્રીજી મહારાજનો તથા એકાંતિકનો અભિપ્રાય મનન કરી વાતું જીવમાં ઉતારવી. હંમેશાં જાણપણું રાખવું. વાંચી, વિચારી, મનન કરી વાતું જીવમાં ઉતારવાનો અભ્યાસ રાખવો.....”

“....આપણે સૌ શ્રીજી મહારાજને આશરે આવ્યા છીએ. ને ભગવાન ભજવા ભેગા થયા છીએ. તેમાં કોઈ અંતરાય ન પડે ને આજ્ઞા પાળી ભગવાન ભજી આપણા જીવનું કરી લેવું. ને વ્યવહારમાં પણ સર્વે વાતે સાવધાન રહેવું. ને લેણદેણની પણ ચોખ રાખવી. તેની જગતમાં આબડૂ અને સત્સંગમાં પણ આબડૂ. ને જ્યારે મંદિર સંબંધી, દેવ સંબંધી, વ્યવહાર આવી પડે ત્યાં તો અતિશય ચોખ રાખવી. ને આજ સત્સંગમાં સત્યુગ વર્તે છે ને સંપવર્તે છે, ને સત્સંગને અર્થે, સાધુને અર્થે, તન, મન કુરબાન કરીને ભગવાન ભજે છે. ને જાણીને સત્સંગનો એક પૈસો પણ પોતાના વ્યવહારમાં કોઈ વાપરે તેમ નથી. પણ વ્યવહાર અટપટો છે. ને વળી સત્સંગ સાથે, મંદિર સાથે લેણદેણ હોય તેમાં જાણે અજાણે ગાફલાઈથી સત્સંગનો પૈસો આવી જાય તો ગૃહસ્થને સમાસ ન કરે અથવા વ્યવહારના લોભથી આળસે કરીને એમ થાય જે આપણા બાપનું જ છે, શી ઉતાવળ છે. ધીરે ધીરે આપણું તેમ પણ ભગવાનના ભક્તને ન રાખવું જોઈએ. કારણ કે દેવનું, ધર્મવાળા બ્રાહ્મણનું, નીચાણીનું (બેન-દીકરીનું) થોડું ગૃહસ્થના ઘરમાં રહી જાય તે પણ સારું નથી. ને તેનો શાસ્ત્રોમાં બહુજ નિષેધ કર્યો છે. એટલા વાસ્તે આપ સૌ શ્રીજી મહારાજના આશ્રિત અમારા સગા વહાલા જેથી હરિભક્તને દુઃખે દુઃખીને સુખે સુખીને તમારું આલોક-પરલોકનું શી રીતે ભલું થાય ? એટલા વાસ્તે અમો તમને આજ્ઞા પાળવાનો-ભગવાન ભજવાનો ખટકો રખાવીએ છીએ.....”

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
ક્રા. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ
૫૦૦૦-૦૦	સુપ્રતાબેન ભાલચંદ્ર શાહ	વડોદરા	અ.નિ. ભાલચંદ્ર કેશવલાલ શાહની પુણ્યસ્મૃતિમાં શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૧-૦૦	કીર્તન નારાયણભાઈ મહેતા	સુરત	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૧-૦૦	હર્ષાબેન કૃતિકભાઈ ભટ્ટ	વડોદરા	જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

આજીવન લવાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/2016/69394
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month

સત્સંગ પ્રદીપ

દરેક જાણ ગુણને વશ છે

“.....આ દુનિયામાં સગાંસંબંધી ઉપર આધાર રાખવા જેવો નથી.
દરેક માણસ અને તેની ક્રિયા ગુણમય છે. અત્યારે આપણે જેના ઉપર
આધાર રાખીએ છીએ તે આપણી જરૂરિયાતના પ્રસંગે જેવા ગુણમાં હોય
તેવી સહાય કરશે. વળી, જેમ તૃણ વાયુથી ઊડે છે તેમ સગાંસંબંધીઓ
પણ તે વખતે પ્રારબ્ધવશાત ગમે ત્યાં હોય. માટે સદાય સાથે તો એક
શ્રીહરિ છે. માટે તેમના ઉપર અચળ ભરોસો રાખવો. તે જ મદદ કરશે
અને સામાનામાં પણ પ્રેરણા કરી તે જ મદદ કરાવનાર છે. દુનિયામાં અન્ય
તો કોઈ કોઈનું નથી.”

-“સત્સંગ સુધા” માંથી

BOOK-POST

From :
Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Ashwinbhai Babubhai Shah,
“Gurukrupa”,
Zaghdia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Owner : Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal. Publisher : Ashwinbhai Babubhai Shah
Printer : Bipinbhai Ratilal Patel and Printed at : Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1
situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara.
Published from : “Gurukrupa”, Zaghdia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India).
Editor : Ashwinbhai Babubhai Shah

વર્ષ : ૬ : અંક : ૯

૨૨-૧-૨૦૨૨

20

જાન્યુઆરી-૨૦૨૨

સત્સંગ પ્રદીપ